

1.03 kratki znanstveni članek

UDK 930.253:929 Auersperg
778.6(497.12 Kočevje)
prejeto: 17. 9. 2003



Matija Žargi

dr. zgodovinskih znanosti, muzejski svetnik, Narodni muzej Slovenije, Prešernova 20, SI-1000 Ljubljana

Doslej neznana upodobitev Kočevja

IZVLEČEK

V družinskem arhivu knezov Auerspergov v Haus-Hof- und Staatsarchivu na Dunaju je shranjena akvarelna upodobitev Kočevja, za katero avtor domneva, da je nastala okoli leta 1671, ko je bil reformiran urbar kočevskega gospostva – torej pred znanimi Valvasorjevimi upodobitvami. Poleg mesta z gradom in okolico je na robu slike po urbarju označena meja gospostva.

KLJUČNE BESEDE

Kočevje, akvarelna upodobitev, grad, Valvasor

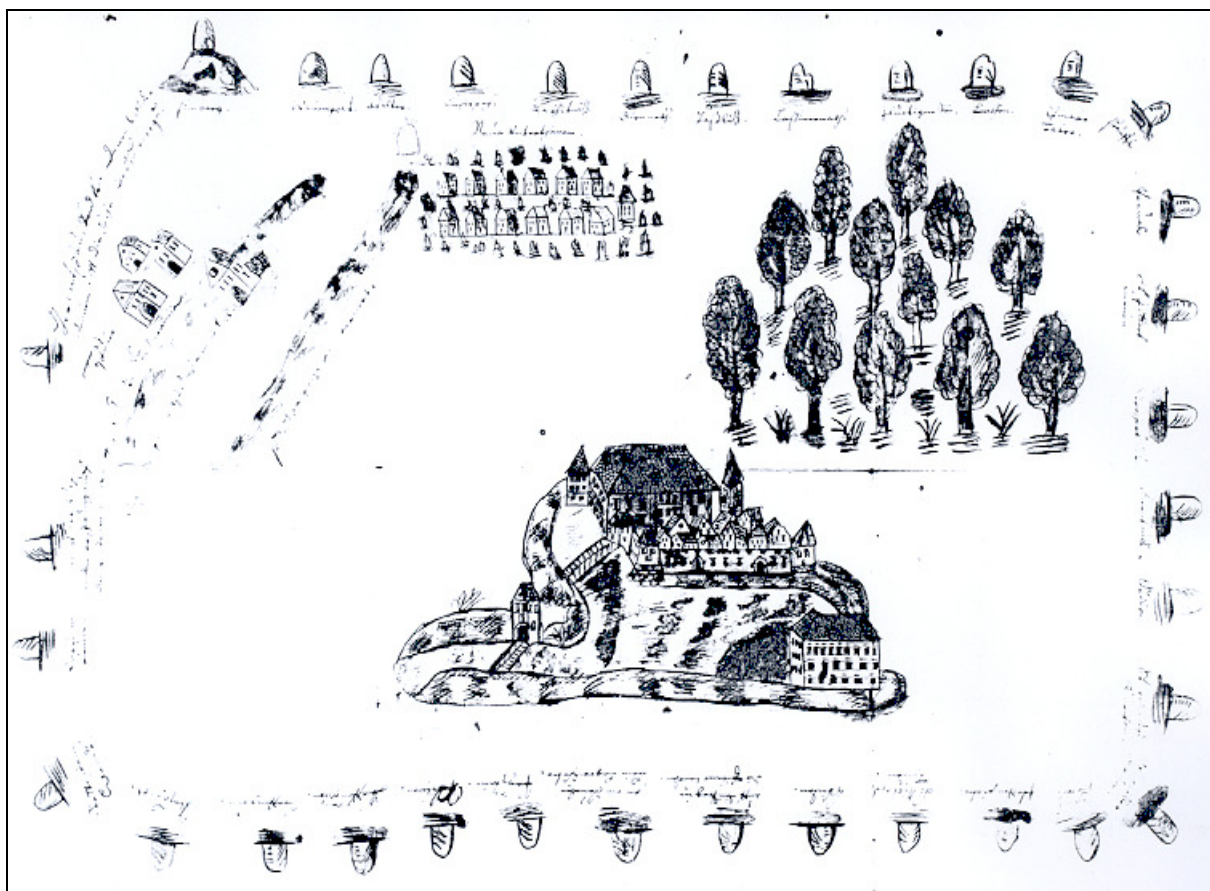
SUMMARY

UNTIL THE PRESENT NOT KNOWN PORTRAYAL OF KOČEVJE

A watercolour painting of Kočevje is kept in the family archive of the Auersperg princes in the Haus-Hof und Staatsarchiv in Vienna. The author presumes it was painted around the year 1671 when the land register of the Kočevje seigniory was reformed, therefore prior to the famous Valvasor's portrayals. Besides the town with the castle and its surroundings, the border of the seigniory is marked at the edge of the painting.

KEY WORDS

Kočevje, watercolour painting, castle, Valvasor



Kočevje z mejo gospodstva, 1671 (?). (HHSta, Auersperg, A/4/23)

V Auerspergovem arhivu na Dunaju sem našel precej amatersko akvarelno upodobitev Kočevja, za katero domnevam, da je nastala okoli leta 1671,¹ ko je bil reformiran urbar kočevskega gospostva, torej pred znanimi Valvasorjevimi upodobitvami.² Naša upodobitev poleg mesta prikazuje še okolico s kraji, ki označujejo mejo gospodstva.

Leta 1641 je Volf Engelbert grof Auersperg kupil od Jakoba grofa Kisla gospostvo Kočevje. Mesto je ostalo deželno knežje, dokler ga ni leta 1667 cesar Leopold I. podaril deželnemu glavarju Volfu Auerspergu. V darilnem pismu je med drugim zapisano, da so obzidje in stolpi v zelo razpadajočem stanju, kar ne omogoča zadostne obrambe pred dednim sovražnikom. Ker ni upati, da bodo obzidje meščani sami popravljali, mora odslej naprej za to skrbeti sam.³ Nimamo podatkov, ali se je Volf Auersperg takoj lotil popravil ali ne. Obstaja pa pogodba z dne 5. aprila 1668 med Auerspergovim oskrbnikom Marksom pl. Preisthofom

in ljubljanskim kamnosekom Matijo Potočnikom za gradnjo mestnih vrat po priloženih načrtih. Gradbena dela naj bi bila končana do sv. Mihaela, to je do 29. septembra.⁴

Gradnja gradu ni omenjena. Če pa primerjamo Valvasorjeve upodobitve z našo, lahko ugotovimo, da se med seboj razlikujejo. Grad na akvarelu izgleda manjši kot pri Valvasorju, tudi število oken-skih odprtij je manjše. Obzidje s cinami in strelnimi linami ima dva vhoda, pri Valvasorju je le eden. Obrambni stolp na zadnji strani gradu je pravokoten, pri Valvasorju okrogel. Tudi število in razporeditev ob obzidju stisnjenih mestnih hiš se nekoliko razlikuje. Ali gre morda za najstarejšo upodobitev Kočevja?

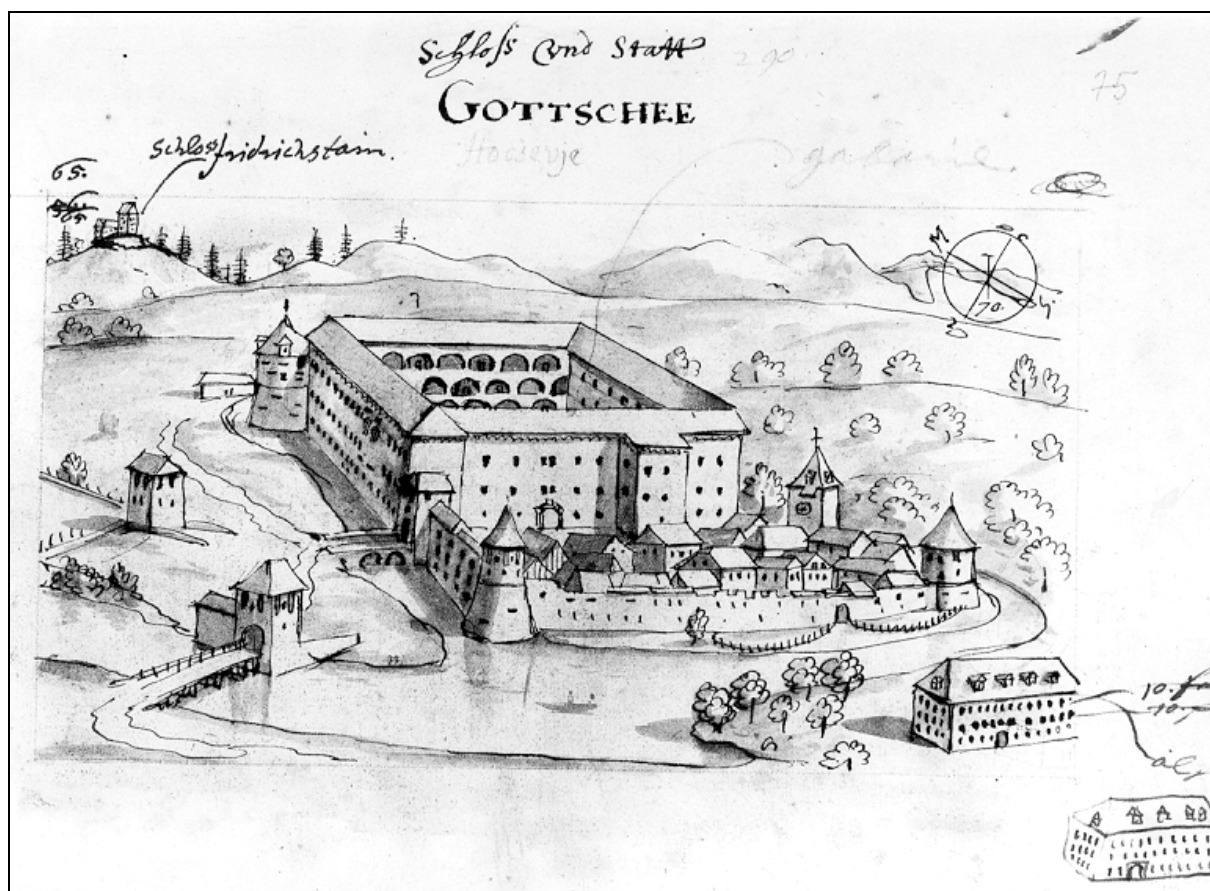
Domnevo, da gre za starejšo upodobitev od Valvasorjeve, lahko podkrepimo z označbo meje kočevskega gospostva v obliki nekakšnih gričev. Meja je bila določena z urbarjem iz leta 1574, ki je bil, kot že rečeno, reformiran leta 1671. Potekala je od Sneznika, Babnega polja, do Loškega potoka, Rakitnice, se povzpela na Nok in se spustila do Jasnice. Nato se je povzpela na Ložinjski vrh in

¹ HHSta, Auersperg, A/4/23.

² Valvasor, *Topografija Kranjske 1678-1679, skicirna knjiga*, list 75; Valvasor, *Topographia ducatus Carnioliae moderna*, 1679, list 75; Valvasor, *Ehre*, XI, str. 197.

³ Radics, Kaiser Leopold Schenkung, str. 173-174.

⁴ HHSta, Auersperg, A/5/31.



Valvasorjeva upodobitev Kočevja (Topografija Kranjske 1678-1679, list 75)

nadaljevala na Krvavo peč pri Kleču do Luže, tabora v Hinjah in se čez Prevole dvignila na Sv. Peter. Hrib Sv. Peter (888 m), ki je sodil k župniji Žužemberk, je točka, kjer so se stikale meje gospodstev Žužemberk, Soteska, Rožek in Kočevje. Meja se je od Sv. Petra obrnila do Strasserjevega stolpa (bergfried gradu Rožek; okoli leta 1560 je bil njegov lastnik Jurij Strasser, za njim pa njegova hči Eva Preisdorfer.⁵) nad Podturnom pri Dolenjskih toplicah, prek doline reke Sušice do Draganjih Sel. Nato do cerkve sv. Primoža pri Semiču, v ravni črti do Otovca, v Mavrlen, na Plat, prek zvonika sv. Nikolaja v Nemški Loki do Vidma. Iz Vidma čez Spodnjeloško goro v Pokštajn in do Bilpe ob Kolpi. Nekaj časa je meja potekala ob Kolpi in se od nje oddaljila pri potoku Nežica. Od tod je nadaljevala pot po Kuželjski steni do Račkega potoka, od koder se je polagoma spustila do presihajočega potoka Sušica in spet dosegla Kolpo. Reko je spremljala do Osilnice, označene z mlinom ob potoku Osilnica. Ob hrvaški meji je potekala do Cabra, ki je upodobljen s tremi hišam. Meja gospodstva se je pri Prezidu spet obrnila prek

Babnega polja do notranjskega Snežnika in tako sklenila krog.⁶ Meje gospodstva, označene na akvarelu, ni bilo mogoče bolj natančno določiti, saj nekaterih krajev oziroma točk v naravi nisem mogel prepoznati. Ti so: Afalter med Babnim poljem in Loškim potokom, das Perg in Lager Khater med Vidmom in Pokštajnom, Grafenturn (Kostel?) in Grafenprun med Bilpo in potokom Nežico.

Po smrti Volfa Auersperga leta 1673 je celotno premoženje, tako tudi Kočevje, podedoval njegov brat Janez Vajkard, ki se je leto pozneje lotil prenove (?) oziroma gradnje novega gradu.

V imenu "njegove visokosti" kneza Vajkarda Auersperga je namreč njegov rentni mojster Jakob Widerkher 5. maja 1674 o gradnji novega gradu (nuovo palazzo o si castello nella citta di Gottschenia) sklenil pogodbo z ljubljanskim deželnim stavbnim mojstrom Francescom Rosino.⁷ Rosina je najbrž k nam prišel iz severne Italije. Zato je bila pogodba napisana v italijanščini. V njej je bilo določeno, da se mora Rosina natančno držati načrta, ki ga je odobril knez. Obvezati se je moral, da

⁵ Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 426.

⁶ Wolsegger, *Urbarium der Herrschaft Gottschee von 1574*, str. 33, 44-45; Jonke, *Das Gottscheerland*, str. 9.

⁷ HHSta, Auersperg, A/5/31.



Izrez iz upodobitve Kočevja z mejo gospostva, 1671 (?). (HHSta, Auersperg, A/4/23)

bodo dela redno potekala in da bodo natančno vodena ter da bo v skladu z načrtom upošteval višino vseh prostorov. Če bi se kakšen zid podrł oziroma razpokal ali če bi prišlo do kakšnih podobnih napak, jih bo moral na svoje stroške odpraviti. Auersperg mu je dovolil, da si za izvedbo del sam izbere polirja in pet tujih zidarjev, ki morajo biti marljivi in izkušeni. Polir naj bi za svoje delo prejel na dan petdeset soldov in bokal vina, zidarji pa šestintrideset soldov. Vsakič, ko se je Rosina zadrževal v Kočevju, mu je pripadlo deset lir na dan, enako plačilo pa so mu dodali za dva dni, kolikor so mu šteli za odhod in povratek – toliko je trajala pot iz Kočevja v Ljubljano in nazaj. Delovno mizo je imel pri oskrbniku. Brez dodatnih pojasnjevanj mu ni bilo dovoljeno zahtevati več tujih zidarjev, kot mu jih je bilo odobreno.

O deželnem stavbnem mojstru Francescu Rosini ni veliko znanega, vendar na podlagi novejših dognanj kljub temu lahko rekonstruiramo nekaj njegovih del. Od polaganja temeljnega kamna leta 1657 je do leta 1675 vodil gradnjo diskalceatske cerkve sv. Jožefa na Ajdovščini v Ljubljani. Po

njegovi smrti leta 1675⁸ je delo od leta 1677 nadaljeval deželni stavbni mojster Marcelo Cerescola. Leta 1664 je Rosina – Stukhador vodil gradnjo kaple pred južno fasado ljubljanske stolnice in za to "naporno" delo prejel 45 fl.⁹ Leta 1670 je domnevno izdelal načrt za ljubljansko stolnico, ki pa zaradi pomanjkanja sredstev ni bil uresničen. Morda je njegova tudi Frančiškova kapela pri jezuitih.¹⁰ Leta 1673 je odšel na Dolenjsko. Iz zapuščinskega inventarja Franca Albrehta Kaysela izvemo, da je na njegovih gradovih Škrljevo in Raka leta 1673 delal Francesco Rosina.¹¹ Domnevno je delal tudi za Gallenberga v Soteski in za Mordaksa na Grmu.¹² Svoje delovanje je končal leta 1674 v Kočevju.

Kako se je Rosina, ki je po letu 1657 deloval v Ljubljani, znašel na Dolenjskem? Odgovor je enostaven. Običajna slavnostna in druga srečanja,

⁸ Steska, Naši stavbarji pretekle dobe, str. 4.

⁹ Lubej, Marijin steber v Ljubljani, str. 55.

¹⁰ Lavrič, Janez Gregor Dolničar in njegova zgodovina ljubljanske stolne cerkve, str. 53-54.

¹¹ ARS, Testamenta I, št. 42.

¹² Žvanut, Grad Grm in Mordaksi, str. 199.

znanstva ter sorodstvene vezi tedanjega plemstva so se odražale tudi pri stavbarstvu, slikarstvu, štukaterstvu ipd. Tako so si priporočali kakovostne mojstre. Rosina je v Ljubljani kot izkušen deželni stavbni mojster gotovo dobil naročila tudi od plemstva. Deloval je prav v času gradnje znamenitega Auerspergovskega knežjega dvorca in ni izključeno, da je pri njej tudi sodeloval. Tu si je lahko pridobil tak sloves, da je dobil naročila na Dolenjskem stalno ali občasno bivajočega plemstva (Kheysel, Gallenberg, Mordaks, Auersperg). Iz pogodbe ni natančno razvidno, ali je bil Rosina tudi avtor načrta novega kočevskega gradu, ki ga je odobril knez Vajkard Auersperg.

Dela v Kočevju so potekala kar hitro, saj je Widerkher že 27. avgusta 1674 sklenil pogodbo z ljubljanskim kamnosekom Matijo Potočnikom,¹³ ki ga poznamo kot graditelja kočevskih mestnih vrat. Obvezal se je, da bo izdelal arkadne stebre s podstavki v takšni višini in debelini, kot mu bo določil stavbenik Rosina. Za vsak steber naj bi prejel po šest kron. Obljubili so mu še hrano, navadno seno za konja in zagotovljeno prenočišče za pomočnika. Potočniku in njegovemu pomočniku je bilo na razpolago nekaj Hrvatov, ki so morali za tlako prevažati kamen iz kamnoloma na grad.

Matija Potočnik je v Ljubljani, kjer je za mesto opravljal različna kamnoseška dela, med letoma 1660 in 1690 plačeval obrtni davek.¹⁴ V letih 1660 do 1667 je stanoval pred špitalskimi vrati, v letih 1668 do 1690 pa pri cerkvi sv. Janeza, ki je stala na današnji Trubarjevi ulici.¹⁵

Tako je bil zgrajen Auerspergov kočevski grad, kakršnega poznamo iz Valvasorjevih upodobitev. Ali gre pri doslej neznani upodobitvi Kočevja res za najstarejšo upodobitev ali le za naivno risbo novega gradu, prepuščam drugim raziskovalcem. Domnevo o tem ovrže Valvasor, ki je v Slavi zapisal, da "mesto ni veliko, pač pa je grad, ki ga je pred nekaj leti (torej po letu 1674; op. p.) sezidal knez Turjaški gospod Ivan Vajkard blagega spomina (umrl leta 1677; op. p.), zelo obsežen."¹⁶ Valvasorju bomo, kot zmeraj, že verjeli. Vsekakor gre nedvomno za zelo zanimiv dokument, ki skupaj z omembami graditeljev osvetljuje začetke gradnje kočevskega gradu, ki ga danes ni več.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
– Testamenta I, št. 42

HHSta – Haus- Hof- und Staatsarchiv
– Auersperg: A/4/23, A/5/31

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
– Codex XVII/104

LITERATURA

- Jonke, Peter: *Das Gottscheerland, Jubiläumsbuch der Gottscheer – 600 Jahrfeier*. Gottschee 1930, str. 9-15.
- Kos, Milko: *Srednjeveška Ljubljana : topografski opis mesta in okolice*. Ljubljana : Kronika, 1955 (Knjižnica Kronike ; zv. 1).
- Lavrič, Ana: Janez Gregor Dolničar in njegova zgodovina ljubljanske stolne cerkve. *Dolničar, Janez Gregor: Zgodovina ljubljanske stolne cerkve 1701-1714*. Ljubljana : Založba ZRC, 2003, str. 11-62.
- Lubej, Uroš: Marijin steber v Ljubljani. *Acta historiae artis Slovenica*, 6, 2001, str. 53-66.
- Radics, Peter: Kaiser Schenkung der Staadt Gottschee an die Auersperge. *Argo*, II/9, 1893, str. 171-175.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982.
- Steska, Viktor: Naši stavbarji minule dobe. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 3, 1923, str. 1-9.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Die Ehre des Herzogthums Crain. XI*. Ljubljana, 1689.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Topographia ducatus Carniolae modernae, 1679*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1970.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Topografija Kranjske 1678-1679, skicirna knjiga* (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana : Valvasorjev odbor pri SAZU, 2001.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Slava vojvodine Kranjske* (prevod in urednik Mirko Rupel). Ljubljana : Mladinska knjiga, 1977.
- Wolsegger, Peter: Urbarium der Heerschaft Gottschee von 1574. *Mitteilungen des Musealvereins für Krain*, 1891, str. 13-45.
- Žvanut, Maja: Grad Grm in Mordaksi. *Rast*, XII, 2001, št. 2 (74), str. 195-203.

¹³ HHSta, Auersperg, A/5/31-2.

¹⁴ ZAL, Codex XVII/104.

¹⁵ Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 52.

¹⁶ Valvasor, *Slava vojvodine Kranjske*, str. 231.



Z U S A M M E N F A S S U N G

Die bisher unbekannte Abbildung von Kočevje

Das Auersperg-Archiv in Wien verwahrt eine bisher unbekannte Abbildung von Kočevje (Gottschee). Das Aquarell ist zwar eine Amateurarbeit, die jedoch in kulturhistorischer Hinsicht von Bedeutung ist. Es wird angenommen, dass sie im Jahre 1671 entstand, als das Urbar der Gottscheer Herrschaft reformiert wurde. Im Aquarell mit Stadt samt Schloss und Umgebung sind am Rande die Ortschaften aus dem Urbar eingezeichnet, die die Grenzen der Herrschaft bilden.

Im Jahre 1667 schenkte Kaiser Leopold I. dem Landeshauptmann Wolf Engelbert Graf Auersperg die Herrschaft Gottschee. In der Schenkungs-

urkunde wurde letzterer verpflichtet, die bis dahin verfallende Stadtmauer zur Verteidigung gegen den Erbfeind in Stand zu setzen. Im darauffolgenden Jahr schloss der Auersperger Pfleger einen Vertrag zum Bau eines Stadtttores mit dem Ljubljanaer Steinmetz Matija Potočnik. Bauarbeiten am Schloss wurden darin mit keinem Wort erwähnt.

Nach dem Tod von Wolf Auersperg im Jahre 1673 erbte Johann Weichard den gesamten Besitz seines Bruders. Er nahm ein Jahr später die Erneuerung bzw. den Bau eines neuen Schlosses in Angriff. Er schloss im Jahre 1674 einen Vertrag mit dem Landesbaumeister Franc Rosina, der die Bauarbeiten leitete, und dem bereits erwähnten Steinmetz Matija Potočnik, der die Arkadensäulen ausführen sollte. Diese Jahreszahl wird auch in Valvasors *Ehre des Hertzogthums Krain* erwähnt. Darum erhebt sich die Frage, ob die vorliegende Abbildung von Kočevje wirklich älter ist als diejenigen von Valvasor. Auf jeden Fall unterscheidet sie sich in einzelnen Details wesentlich von diesen.